

VALENTIN A. DERGAČEV, *Topory-celty pozdnej bronzy Karpato-Podunavjia*, Vypusk I, *Odhouchkovye celti c arcovidnymi fascamj*¹, Chișinău, 2010, 207 pagini (inclusiv 96 de figuri, 6 hărți, 23 planșe).

Ne revine plăcuta sarcină să atragem atenția specialiștilor, și nu numai, asupra celei de-a 21 cărți a arheologului moldovean V. Dergačev, care continuă analiza pieselor de metal din epoca bronzului și începutul epocii fierului.

Subliniem, încă de la început, că neavând afinități solide cu epoca istorică la care se referă volumul, nu ne permitem să facem o recenzie în adevăratul sens al cuvântului, optând, astfel, mai degrabă, pentru o prezentare mai amplă.

Lucrarea este consacrată arheologului Tudor Soroceanu, dedicația bilingvă, rusă și germană (p. 9) fiind rezultatul recenziei pe care T. Soroceanu o face unui volum mai vechi al autorului moldovean, carte apărută în 2002 în prestigioasa colecție PBF².

¹ Valentin A. Dergačev, *Topoarele-celt din perioada târzie a epocii bronzului din spațiul carpato-dunărean*, vol. I, *Celturile cu o urechiușă și fațetele arcoidale*, Chișinău, 2010.

² T. Soroceanu, rezension V. Dergačev, *Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien*, PBF, XX.9, 2002, Stuttgart, in *Praehistorische Zeitschrift*, 81, H, 2, 2006, Berlin-New York, p. 237–242.

Cele opt capitole sunt precedate de un *Cuvânt-înainte* (p. 10–18), ce include o *Introducere* (p. 11–13), *Obiective și metode de cercetare* (p. 13–15) și *Caracterizarea bazei de date* (p. 16–18).

Capitolul I, *Despre unele tendințe spațial-temporale ale dezvoltării celturilor cu o urechiușă și fațetele arcoidale* (p. 19–32), evidențiază, așa cum arată și titlul, tendințele generale ale evoluției celturilor. Rezultatele au ca suport analiza manifestărilor spațial-temporale ale indicilor metrici și s-a putut constata:

- Categoria abordată include trei grupe teritoriale de celturi: la Est de Carpați, Transilvania și Banat.
- Tendința generală de dezvoltare a acestei categorii denotă o micșorare treptată a dimensiunilor și greutateii celturilor.
- Din punct de vedere spațio-temporal, celturile din zona est-carpatică sunt cu prioritate mai vechi, în timp ce celturile din Transilvania și Banat sunt secundare și mai târzii.

Capitolul I se încheie cu tipologia celturilor cu o urechiușă și fațetele arcoidale (p. 33), grupele A–E, ce vor fi dezvoltate în capitolele următoare.

Capitolul II, *Celturile – grupa A, sau de tip Râșești* (p. 34–46), include analiza detaliată a indicilor de bază a celturilor, în vederea clasificării tipologice a acestora, iar rezultatele sunt prezentate în figurile 91–95. Celturile cu o urechiușă și fațetele arcoidale reprezintă o categorie de sine stătătoare, omogenă, înglobând câteva tipuri care reprezintă variații ale unui tip primar – tipul Râșești. Apariția acestor celturi se află în legătură cu cultura Noua, din zona est-carpatică (Br. D), ulterior (Br. D – Ha. A1, răspândindu-se în Transilvania și Banat, unde se vor dezvolta în fazele Ha. A – Ha. B.

Celturile cu urechiușă au fost influențate de celturile fără urechiușă de tradiție Dičevo-Vrbica, rezultând în Banat tipuri mixte (Banat, Corlate), dar și de celturile cu o urechiușă și fațetele trapezoidale (Corlate, Jupalnic). În fazele Ha. A și Ha. B două din aceste tipuri mixte s-au răspândit din Banat la est de Carpați (Jijia, Sânești).

Celturile de tip Râșești (după numele depozitului omonim) constituie un inventar cu peste 100 de exemplare. Ele au corpul masiv și relativ greu. Acesta este tipul primar, pe baza căruia au apărut variațiile ulterioare.

Producerea celturilor de acest tip aparține centrului metalurgic din bazinul râului Bârlad, iar răspândirea este în mediul culturii Noua, în cel al culturii Sabatinovka din nordul Mării Negre, dar descoperiri izolate s-au făcut și în sud-estul și centrul Transilvaniei și la Dunărea de Jos (Lista 1, Harta 1, p. 143 și urm.).

Odată cu dispariția culturii Noua, producerea și răspândirea celturilor acestui tip încetează (fig. 92, p. 119).

Capitolul III, *Celturile – grupa B, sau de tip Negrești* (p. 47–91), conține mai multe subcapitole: 1. *Celturile de tip Negrești din zona est-carpatică* (p. 48–55); 2. *Rapor-turile între celturile de tip Negrești din zona est-carpatică și celturile cu o urechiușă și fațetele arcoidale din Transilvania și Banat* (p. 55–64); 3. *Celturile din Transilvania și Banat: similitudini-particularități* (p. 64–79); 4. *Celturile fără urechiușă cu fațetele arcoidale și trapezoidale din Bulgaria: tendințele dezvoltării* (p. 79–84); 5. *Celturile cu o urechiușă și fațetele trapezoidale ornamentate* (p. 84–88); 6. *Concluzii, problema taxonomiei tipologice* (p. 88–91).

Celturile de tip Negrești (după numele depozitului omonim) reprezintă un număr de peste 40 de piese (Lista 2/1–44b, Harta 2, p. 153–157). Au caracteristici similare celturilor de tip Râșești, dar se deosebesc de acestea prin: lipsa orificiilor ovale și a imitațiilor acestora în partea superioară a arcadelor; dimensiuni și greutate mai mică, dar proporții similare; prin localizare diferită. Aceste celturi formează o ramificație tipologică laterală a celturilor de tip Râșești, apariția lor producându-se probabil în a doua jumătate a fazei Br. D, fiind caracteristice fazei Ha. A1; probabil au coexistat cu celturile târzii Râșești.

Prelucrarea celturilor acestui tip era efectuată în cadrul centrului metalurgic din mediul culturii Noua, localizat în bazinele mijlocii ale râurilor Siret și Prut (fig. 29, 93), însă, la fel ca la tipul Râșești, se constată influențe din partea tradițiilor metalurgice de la Dunărea de Jos (fig. 48–49). Răspândirea lor era atât în mediul local, cât și în aria culturii Belogradovca, în zona de silvostepă între Nistru și Nipru.

Existența acestui tip de celturi încetează la est de Carpați odată cu dispariția culturii Noua.

Celturile de tip Aiud (depozit omonim în Transilvania) și Urovica (depozit omonim în Banat) fiind reprezentate de câte 40 de descoperiri (Lista 2, nr. 45–141), nu sunt decât aceleași celturi de tip Negrești³ prelucrate în cadrul centrelor metalurgice locale din Transilvania Centrală sau rezultatul influențelor Noua în zona Banatului (fig. 91, 93). Indicii tehnico-morfologici sunt similari celor de tip Negrești, însă dimensiunile și, respectiv, greutatea sunt mai mici. În Transilvania, celturile de tip Aiud erau produse în centrele metalurgice din bazinul superior al râului Mureș, iar în Banat, celturile de tip Urovica erau produse, atât în stânga Dunării (Banat, Porțile de Fier), cât și în dreapta (la sud de Porțile de Fier).

Dacă celturile Negrești își încetează existența odată cu dispariția culturii Noua, celturile Aiud și Urovica se perpetuează și în Hallstattul timpuriu (cultura Gava și altele).

Capitolul IV, *Celturile – grupa C, sau de tip Plenița* (p. 92–97), analizează cele aproximativ 20 de exemplare (Lista 3, nr. 1–21); numele tipului este dat după depozitul omonim de forme de turnat din Oltenia. Particularitățile acestora se manifestă în forma specifică a tăișului, amplasarea urechiușei mai jos de marginea gurii îngroșate și, mai ales, proporțiile acestora: înalte, corpul zvelt. Aceste celturi reprezintă unul din primele tipuri locale de celturi, derivate din celturi de tip Urovica (fig. 91, 92, 94, 95). Probabil, producerea și perioada de existență a acestor celturi cuprinde un interval de timp restrâns, care corespunde preponderent fazelor Ha. A1–Ha. A2 și Ha. B1. Descoperiri izolate au fost făcute în Ungaria și chiar la est de Carpați (fig. 65, 94).

În capitolul V, *Celturile – grupa D, sau de tip Banat* (p. 98–110), sunt prezentate aproximativ 20 de piese (Lista 3, nr. 22–42). Numele tipului este prin asociație cu depozitul Banatski Krlovac din Vojvodina, din Serbia. Prezintă caracteristici de bază similare cu cele ale celturilor de tip Negrești, varianta Urovica, însă au ca particularitate ornamentarea fațetelor arcoidale cu nervuri verticale.

Similar celturilor de tip Plenița, acestea se încadrează în unul dintre cele mai timpurii tipuri de piese propriu-zis locale, apărute în baza tradițiilor est-carpatică (tipul Negrești), reprezentate de celturile de tip-varianta Urovica, care au preluat și ornamentul celturilor fără urechiușă de tradiție Vrbica, de la Dunărea de Jos (fig. 78–82, 91, 94).

Apariția primelor astfel de celturi în Banat are loc la sfârșitul fazei Br. D – începutul fazei Ha. A1 (depozitul Banatski Krlovac) (fig. 92), însă perioada de existență a acestora este încă nedefinită, deși din date indirecte reiese o posibilă predominare pe tot parcursul fazei Ha. B. Aceste celturi apar în Banat, după care se răspândesc parțial în Transilvania Centrală și, îndeosebi, la est de

³ Din punct de vedere tipologico-taxonomic, aceste celturi ar trebui catalogate drept variante de sine stătătoare ale tipului Negrești, însă luând în considerare localizarea diferită, dar și pentru a evita confuzia, autorul preferă ridicarea acestora la rangul de „tip”.

Carpați, în aria culturii cu ceramică canelată Chișinău-Corlăteni, de numite convențional de tip Sânești (fig. 72, 91, 94).

Capitolul VI, *Celturile – grupa E, sau de tip Țelna* (p. 111–113) este, alături de cel următor, cel mai scurt capitol al volumului. Acest tip, ce poartă numele depozitului omonim din Transilvania, este reprezentat de 40–50 de exemplare (Lista 4). Caracteristicile principale ale acestor celturi sunt similare cu cele ale tipurilor menționate mai sus, inclusiv de tip-varianta Aiud, însă au specific îngroșarea marginii gurii și a nervurilor orizontale (fig. 17E, 83–86). Acest tip de celturi reprezintă o variantă locală, apărută în baza tradițiilor est-carpătice (tipul Negrești) reprezentate de celturile de tip Aiud, cu care are cele mai multe similitudini, atât în ceea ce privește indicii metrici, cât și proporțiile (fig. 85, 86).

Apariția și existența acestor celturi se încadrează în fazele Ha. B1–Ha. B3 (fig. 92). Producerea acestora era efectuată în cadrul centrelor metalurgice din Transilvania Centrală și erau destinate populației locale, dar înregistrează o largă răspândire și în bazinul Tisei și, izolat, la est de Carpați (fig. 83, 94).

În afară de tipurile deja amintite, categoriei celturilor cu urechiușă îi mai aparține, indirect, și alte variante apărute ca urmare a interacțiunilor tradițiilor est-carpătice, reprezentate de piesele din Banat, și a celor de la Dunărea de Jos, reprezentate de piesele centrului metalurgic Vrbica.

Celturile de tip Corlate, denumite în baza unei descoperiri izolate din Oltenia, sunt puține ca număr, sunt neornamentate, una din fațete având formă arcoidală, cealaltă trapezoidală (fig. 54–58, 63–64, 91, 94).

Celturile de tip Liubcova, denumite în baza depozitului de la Liubcova-Țiglarie (jud. Caraș-Severin), numără zece exemplare. Dacă celturile de tip Corlate reprezintă stadiul intermediar de trecere de la fațetele arcoidale la cele trapezoidale, atunci acestea constituie rezultatul procesului înlocuirii fațetelor arcoidale cu cele trapezoidale. Acest tip de celturi are origine locală, este localizat în Banat și, numai izolat, în Transilvania Centrală, iar existența lor se întinde integral în faza Ha. A și, probabil, Ha. B (fig. 91–93).

Celturile de tip Jupalnic (după depozitul omonim de lângă Orșova), numără aproximativ 40 de piese (Lista 6). Aceste celturi, prevăzute cu o urechiușă, au fațetele în

formă trapezoidală, ornamentate cu nervuri verticale. Reprezintă piese de origine locală, probabil de tradiție est-carpatică, dar și cu influențe de la celturile fără urechiușă, de tip Vrbica (fig. 62–64).

Autorul propune o schemă tipologico-evolutivă a celturilor cu urechiușă și fațetele arcoidale și a derivatelor acestora cu fațetele trapezoidale (fig. 95).

În afară de tipurile caracterizate, categoriei de celturi cu o urechiușă și fețele arcoidale îi aparține și o serie de celturi, delimitate într-o grupă distinctă: grupa variațiilor izolate (Lista 5), dar care nu au analogii adecvate (fig. 87).

Capitolul de concluzii (p. 117–131) sistematizează anumite caracteristici ale evoluției celturilor cu fațetele arcoidale:

1. Caracterul relativ autonom al tradiției producerii acestor celturi față de procesele culturale; transformările culturale nu afectează procesul evoluției tipurilor de celturi, acestea fiind preluate de la o cultură la alta.

2. Interferențele diferitelor tradiții metalurgice se exprimă prin preluarea-transferul indicilor tehnico-morfologici și/sau a motivelor ornamentale.

3. *Efectul actualizării începutului*, legitate evidențiată în urma analizei indicilor metrici, se manifestă prin faptul că fiecare serie tipologică în faza incipientă este reprezentată de piese de dimensiuni mari, iar în faza finală, de piese cu indicii dimensionali în descreștere.

Volumul este încheiat de un sumar în limba engleză (p. 132–135) și unul în limba română (p. 136–139), care asigură o circulație mai largă volumului, chiar dacă a fost redactat în limba rusă; o anexă-catalog ce cuprinde șase liste cu celturile supuse analizei (p. 143–177); bibliografie (p. 178–181); abrevieri (p. 182); și 23 de planșe de bună calitate (p. 185–207).

Lucrarea este însoțită de numeroase grafice, tabele și hărți tematice, pe baza cărora autorul își argumentează teoriile. Un rol important acordă V. Dergačev analizei indicilor metrici din care au fost extrase numeroase și prețioase informații.

Micile greșeli de tipar și anumite repetiții, care puteau fi evitate, nu știrbesc din valoarea volumului, iar în final suntem convinși că acesta se va bucura de interes din partea comunității științifice.

CONSTANTIN SERGIU ENEA